

da zorunluluktan kaynaklanmıştır. 12 Zilhicce 1179'da (22 Mayıs 1766) meydana gelen, artçı sarsıntıları ağustos ayına kadar devam eden ve büyük bir yıkıma sebep olarak 22.000 keselik muazzam bir masraf açan deprem felâketi karşısında bütün imkânlarını seferber eder. Bu depremde başta Fâtiḥ Camii olmak üzere birçok bina yıkılmıştır. 1245 kese gibi bir masrafla yeniden yaptırdığı Fâtiḥ Camii yanında Eyüp Sultan Camii, Davud Paşa Kasrı, Kapalı Çarşı, surlar, Baruthâne-i Âmire, Saraçhane, yeniçeri odaları, Topخانه, Kızkulesi gibi yıkılan veya hasar gören yerlerin inşa ve tamirinde, dolayısıyla şehrin yeniden imarında büyük bir rol oynadığı muhakkaktır. III. Mustafa ayrıca şehrin iâşesi için 100.000'er kilelik üç ambar yaptırmış, Kâğıthane'de Lağımçılar için yer tahsis etmiş, halkın muhalefeti sebebiyle sonuçsuz kalmış olmakla beraber Sakarya nehrini Sapanca gölüne, Sapanca gölünü İznik körfezine bağlamak üzere kanal projesi üzerinde çalışmış, Süveyş berzahının açılması niyetini taşımıştır. Tamir ettirdiği camiler yanında yenilerini de yaptırmıştır; ancak bunların özellikle büyük olanları kendi adıyla anılmaz: Lâleli Külliyesi (1760-1764), ölen annesi ve büyük kardeşi Süleyman'ın ruhları için bina ettirmiş olduğu (Şem'dânîzâde, II/A, s. 39), Mihrişah diye anılan Üsküdar'daki Ayazma Camii (1758-1761), Kadıköy'de (1761, kendi adıyla anılır) ve Paşabahçe'deki birer küçük cami (1763) bunlardandır. Zeynep Sultan Camii'ni de tamamlatmıştır (1769). Topخانه yangınında yanan Kâdirî Tekkesi ve Galata Mevlevîhânesi'ni yeniden inşa ettirmiştir (1765). Ayrıca depremden hasar gören Atık Bend'i onartmış ve yeni bir bend inşasıyla (Bend-i Cedîd) şehre gelen suyun miktarını arttırmıştır (1766).

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafa Kesbî, *İbretnümâ-yı Devlet* (haz. Ahmet Öğreten), Ankara 2002, tür.yer.; Şem'dânîzâde, *Mürî't-tevâriḥ* (Aktepe), II/A-B, tür.yer.; *Mehmed Hasib Rûznâmesi* (haz. Süleyman Göksoy, yüksek lisans tezi, 1993), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, vr. 6; Ahmed Resmî, *Hulâsatü'l-i'tibâr*, İstanbul 1286, tür.yer.; a.e.: *Wesentliche Betrachtungen oder Geschichte des Krieges zwischen den Osmanen und Russen in den Jahren 1768 bis 1774* (trc. H. F. von Diez), Halle-Berlin 1813, tür.yer.; *Enveri Sâdullah Efendi ve Tarihi'nin 1. Cildinin Metin ve Tahlihi* (haz. Muharrem Saffet Çalışkan, doktora tezi, 2000), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, tür.yer.; Vâsîf, *Târiḥ*, I-II, tür.yer.; III. *Mustafa Rûznâmesi (1757-1763)*, TSMK, nr. E. 12358; a.e. (haz. Yunus İrmak, yüksek lisans tezi, 1991), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Baron de Tott, *Türkler ve Tatarlara Dâir Hâtıralar* (trc. Mehmet R. Uzmen), İstanbul, ts. (Tercüman 1001 Temel Eser), s. 62-

69, 92-94, 242-243, 252, 275-277, 296-299, 306-309; Zinkeisen, *Geschichte*, V, 888-960; Hammer, *GOR*, IV, 506-650; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-uvkûât* (nşr. Mehmed Gâlib Bey), İstanbul 1327, III, 43-54; IV, 123-124; Cevdet, *Târiḥ*, I, 78-124; N. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Gotha 1913, IV, 472-512; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, s. 341 vd. 429; a. mlf., "Sultan III. Mustafa'nın Hüzn Veren Borç Senedi", *TTK Belleten*, XXII/88 (1958), s. 595-597; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1971, V, 2552; Kemal Beydilli, *Büyük Friedrich ve Osmanlılar: XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, İstanbul 1985, tür.yer.; Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1994, s. 223; Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul 2000, s. 190, 197, 219; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, s. 3-4; H. P. Laqueur, "İstanbul'da İki 'İmparatoriçe' Mezan", a.e., XXIV/143 (1995), s. 58-59; Mustafa Kaçar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Mühendishanenin Kuruluşu", *Toplumsal Tarih*, IX/54, İstanbul 1998, s. 4-11; Bekir Sıtkı Baykal, "Mustafa III.", *İA*, VIII, 700-708; J. H. Kramers, "Muştafâ III", *EP* (İng.), VII, 708-709.

KEMAL BEYDİLLİ

MUSTAFA IV

(مصطفى)

(ö. 1223/1808)

Osmanlı padişahı
(1807-1808).

26 Şâban 1193'te (8 Eylül 1779) doğdu. Babası I. Abdülhamid, annesi Ayşe Sineperver Sultan'dır. Şehzadelik yıllarında sarayda klasik eğitimle yetiştirildi. Kardeşi Mahmud ile beraber babasının şehirde yaptığı teftiş gezilerine katıldı ve saray dışındaki dünyayı tanımaya çalıştı. Babasının vefatıyla tahta geçen amcası III. Mustafa'nın oğlu III. Selim'in çocuksuz olmasından dolayı ondan şefkat gördü ve rahat bir şehzadelik hayatı sürdü.

III. Selim tarafından girilen düzenlemelerin ve özellikle askerî sahada yapılan yeniliklerin yeniçeri ve ulemâ muhalefetiyle sonuçsuz kalması ve tertiplenen bir ayaklanma (Kabakçı Mustafa isyanı) neticesinde Selim'in Nizâm-ı Cedîd'e son vermiş olarak tahttan indirilmesiyle padişah oldu (21 Rebülevvel 1222 / 29 Mayıs 1807). İsyanın ardından kaymakam Köse Müsâ Paşa, Şeyhülislâm Topal Atâullah Mehmed Efendi, kazaskerler ve önde gelen ulemâdan Ayıntâbi Mehmed Münib Efendi ile Kabakçı Mustafa başta olmak üzere bütün ocak yöneticilerinin iştirakinde yapılan bir toplantıda kendilerinden isyan sebebiyle hesap sorulmayacağına dair bir "hüccet-i şer'iyeye" düzenlendi ve karşılığında bundan böy-

le yeniçerilerin devlet işlerine karışmayaacağına ve emirlere riayet edeceklerine dair onlardan taahhüt alındı (31 Mayıs 1807). IV. Mustafa bu hücceti tasdik etti ve isyancıları hesap sorulmayacağına dair yeminle teminat verdi (Beydilli, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, sy. 4 [2001], s. 33-48). Ancak çok geçmeden bunun hiçbir faydasının olmadığı görüldü ve saltanat değişikliğini gerçekleştirenlerin devlet işlerine karışmaları ve istediklerini zorla yaptırılmalarının önü alınamadı. Böylece IV. Mustafa'nın saltanatı, kısa zamanda Selim'in tahttan indirilmesine pişmanlık duyulmasına yol açacak kadar büyük bir kargaşa, asayişsizlik, devlet yapısındaki çözümlenme ve nihayet reform ve karşıtları arasındaki amansız mücadeleler içinde geçti.

O sırada 1806'da başlayan Rus savaşı devam etmekte, savaş sebebiyle sadrazam İbrâhim Hilmi Paşa orduyla beraber cepheye bulunmaktaydı. İstanbul'daki olaylar buraya da sirayet ederek ihtilâl sebebiyle vermiş, yeniçeriler isyan etmiş, sadrazam kovalanmış, ordu erkânı kaçmış, bu işleri düzenleyen yeniçeri ağası Pehlivan Ağa kendi yoldaşları tarafından öldürülmüş, sadârete Çelebi Mustafa Paşa getirilmiş, ancak düzen sağlanamamıştı. Or-

IV. Mustafa'yı bayram tahtında otururken tasvir eden yağlı boya tablo (TSM, nr. 17/63)

MUSTAFA IV

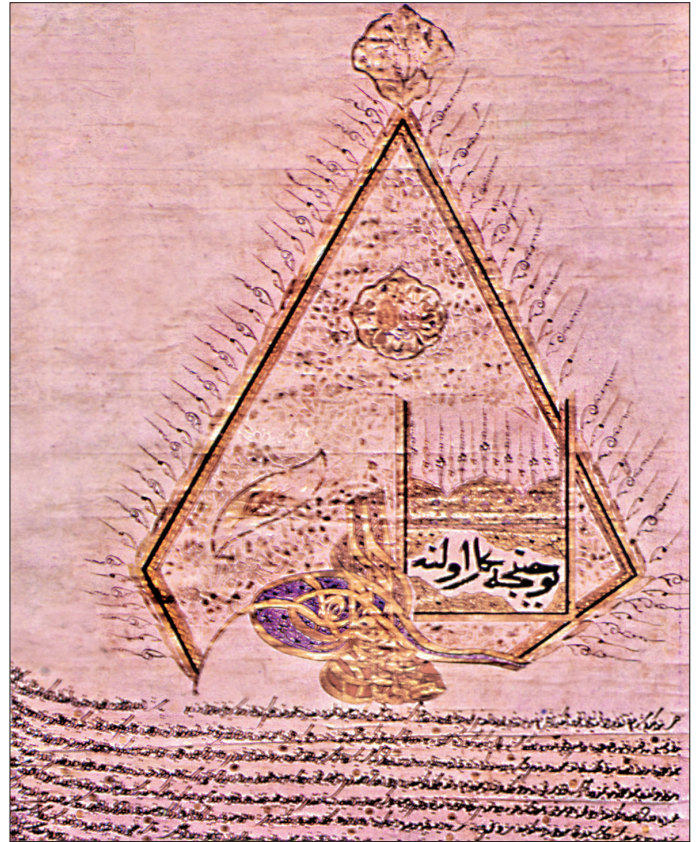
dunun içinde bulunduğu kargaşa Ruslar karşısında büyük bir zafiyete yol açtı. 24 Ağustos 1807'de Slobosia'da yapılan bir yıllık mütareke, savaşın başarıyla bitirilebilmesi için gerekli önlemlerin alınmasından ziyade saltanat değişikliğinin yol açtığı iç hesaplaşma için kullanıldı. İstanbul'da ise III. Selim'e karşı tertiplenen isyanın mimarlarından olan sadâret kaymakamı Mûsâ Paşa ve Şeyhülislâm Atâullah Mehmed Efendi duruma hâkim olamamaktaydı. Mûsâ Paşa'nın istifası ile yerine eski padişahın can düşmanı Tayyar Mahmud Paşa'nın getirilmesi (Ramazan 1222 / Kasım 1807), Selim'i tekrar tahta çıkarmak için eski devir önde gelen ricâlinin (Rusçuk yârânı) etrafında toplandığı Alemdar Mustafa Paşa'yı harekete geçirirken Atâullah Mehmed Efendi ile geçinemeyen Tayyar Mahmud Paşa kısa zaman içinde azledildi (Muharrem 1223 / Mart 1808). Alemdar'ın orduyla birlikte İstanbul'a gelmesi üzerine (25 Cemâziyelevvel 1223 / 19 Temmuz 1808) şehirde asayiş sağlandı, kendisinin verdiği emirle Kabakçı Mustafa öldürüldü ve Atâullah Mehmed Efendi azledilerek şeyhülislâmîğe Arapzâde Mehmed Ârif Efendi getirildi. Alemdar'ın çevresinde toplananlar Selim'i tekrar tahta çıkarmanın fırsatını kollarken IV. Mustafa'nın adamları da (hazine vekili Nezir, kethüdâsı Ebe Selim, başçuhadar Abdülfettah) öldürülmesinin yollarını aramaktaydılar. Durumun vehameti karşısında Alemdar Mustafa Paşa Bâbâli'yi bastı, sadrazamı tutuklayıp Selim'i tahta çıkarmak amacıyla saraya yöneldi. IV. Mustafa'dan Şeyhülislâm Mehmed Ârif Efendi vasıtasıyla Selim'in tahta çıkarılmasını istedi. Mustafa, saray kapılarını kapatarak amcası ve kardeşi Mahmud'un öldürülmesini emretti. III. Selim katledildiyse de Mahmud yaralı olarak hayatını kurtardı ve IV. Mustafa'nın yerine hânedanın hayatta kalan son ferdi olarak tahta çıkarıldı (4 Cemâziyelâhir 1223 / 28 Temmuz 1808). Mahmud'u öldürmek için bizzat Mustafa'nın da saldırdığı rivayet edilir (Mustafa Necib, s. 92). IV. Mustafa ve annesi darbeyi sessiz karşılamış, "Ben tahttan inmedim, Mahmud'u kim çıkarttı?" diye söylenen IV. Mustafa'yı İmâm-ı Şehriyârî Ahmed Kâmil Efendi teskin ederek Alemdar'ın hişmindan kurtarmış, ağzına geleni söyleyen annesini de oradan uzaklaştırmıştır.

Bu olayın ardından sadârete getirilen Alemdar Mustafa Paşa'nın kısa iktidarı esnasında saraydaki dairesine kapatılan Mustafa kendisinin tekrar tahta çıkarılması için dışarıya haber salmaktan geri dur-

mamıştır. Alemdar'ın üç ay kadar sonra baskına uğrayarak öldürülmesi ve isyancıların saraya yürümek istemesi üzerine Mustafa kardeşinin emriyle Abdullah Râmiz, Kadı Abdurrahman Paşa, Seyyid Ali Efendi ve İnce Mehmed Bey tarafından belindeki kuşakla boğularak öldürüldü (28 Ramazan 1223 / 17 Kasım 1808). Cenazesi merasimle kaldırılıp Bahçekapı'da babası Abdülhamid'in türbesine gömüldü. Âsiler arasında tabutun boş olduğuna ve askeri yatıştırmak için kendisinin ölmüş olarak gösterilmek istendiğine, Mahmud'un padişahlığının kabul edilmeyip gerekirse Kırım hânedanından birinin, Esmâ Sultan'ın veya Konya'daki Molla Hünkâröğlü'nun tahta çıkabileceğine dair söylentiler ortaya atılmıştır (Emecen, sy. 6 [2001], s. 63-76).

Mustafa'nın şehzadelik yıllarından beri Selim'e karşı yürütülen muhalefet içinde yer aldığı, kız kardeşi Esmâ Sultan dahil olmak üzere yakın adamları tarafından özellikle yeniçeriler arasında yürütülen bir faaliyetle tahta çıkmaya çalıştığı bilinmektedir. III. Selim'in de şehzadelğinde bir an önce tahta çıkma özlemini gizleyemeyip bu anlamda çeşitli faaliyetlerde bulunmuş olduğu ve amcası I. Abdülhamid'in bunlara göz yumduğu, ancak gerektiğinde sert önlemler olarak gelişmeleri kontrol altında

tuttuğu da mâlûmdur. Mustafa ve adamlarının bu tür faaliyetleri, son zamanlarda yumuşak karakteri ve gevşek idaresi genel bir zafiyet hali arzeden Selim tarafından önleyici tedbirler alınmadan takip edilmiş olmalıdır. Elinin altında uzun emekler ve muazzam masraflarla meydana getirdiği ve kendisine karşı düzenlenen isyanı rahatlıkla bastırabilecek derecede Avrupa tarzında eğitilmiş kuvvetler bulunmakla beraber bunları kullanmaktan çekinen ve buna rağmen tahta kalabilmek ihtirasıyla, yapılmış olan bütün hayatî yenilikleri bir kalemde gözden çıkaran amcası Selim için de söylenebileceği gibi saltanat hırsına kapılmış olma hali, Mustafa'ya da iktidar zafiyetinin yol açtığı bu anlamdaki girişimler için cesaret verici olmuştur. Ancak IV. Mustafa'nın, yenilikler karşısındaki gerçek düşüncelerini ifade edecek bir icraatta bulunmasına fırsat verilmeden tahttan indirilmesi göz önüne alındığında her şey normale döndükten sonra amcasının izini takip edip etmeyeceği veya halefi II. Mahmud gibi reformist bir yol izleyip izlemeyeceği sorusuna kesin bir cevap vermek mümkün değildir. Kendisinin bu sorulara verilen olumsuz cevaplarla mahkûm edilmiş olması herhalde tashihe muhtaç bir konudur. Bu durumda, genelde hemen

IV. Mustafa'nın tuğralı bir fermânı (TİEM, nr. 2262)

bütün tarihçilerin kendisini nitelemek üzere kullandığı “muhakeme ve zekâsı az, zamanın icaplarından habersiz, devletin bekasını tehlikeye düşürecek bir isyanı hazırlayanlarla iş birliği yapacak kadar saltanata haris ve merhametsiz” (Baysun, VIII, 713); “eski düzen taraftarı, aklen zayıf, cahil, haris, uzağı göremeyen, fitneci, düşüncesiz, saf, devletin genel durumundan habersiz, ahmak, âsilerin her istediğini yapan, saltanat sürmekten başka bir şey düşünmeyen” (Çelebizâde Âsım, II, 65; Mustafa Nûri Paşa, IV, 60; Cevdet, VIII, 185; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, V, 2819, 2826, 2829; Karal, V, 84; Danişmend, IV, 88) gibi sıfatların gerçekte bağdaşmadığı açıktır. Halbuki ayaklanma sonrasında başını Mustafa Refik, Mehmed Tahsin, Mehmed Emin Behiç, Abdullah Râmiz, Mehmed Said Galib efendilerin çektiği reform taraftarlarının (Rusçuk yârânı) ve gücünden istifade edilerek başarıyla kullanılan Alemdar Mustafa Paşa'nın Selim'i tekrar tahta çıkarma saplantısıyla müdahalede bulunmamış olmaları halinde IV. Mustafa'nın da yenilenme ve yeniden yapılanma işlerini sürdürmeye çalışacağına dair kuvvetli işaretler mevcuttur. Şehirde büyük huzursuzluk ve her türlü ahlâksızlığa tevessül edenlere karşı bunların yeniçeri olmalarına bakmadan aldığı sert önlemler, amcasının dönemindeki bazı şahsiyetleri (Sir Kâtibi Ahmed ve Kethüdâ Hacı İbrâhim) anarak sağ olmaları halinde bunlardan birini hemen sadârete getirebileceği beyanında bulunması ve çevresinde işe yarayabilecek evsafa devlet adamı kalmamış olmasına esef etmesi, Taksim'deki Topçu Kışlası'nda eğitilmiş asker yerleştirmeyi düşünmesi ve nihayet kısa süren saltanatı esasında meselâ mühendishânenin durumuyla yakından ilgilenmiş olarak bu eğitim kurumunun yeniden düzenlenmesine teşebbüs etmesi, yeni ve ayrıntılı bir kanunnâme tanzim ettirmiş olması (Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne*, s. 89 vd.) böyle bir ihtimali güçlendirmektedir. Ayrıca IV. Mustafa döneminde Nizâm-ı Cedîd'in tekrar ihya edilmesi fikrinden tamamen vazgeçilmediği ve padişahın el altından bunu desteklediği, hatta daha önce Levend Çiftliği'ndeki tâlimli askerlere eğitimlik yapan Süleyman Ağa'yı bu konuda çalışmalarda bulunmak üzere görevlendirdiğinin bildirilmesi (Zinkeisen, VII, 552-553) dikkat çekicidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Çelebizâde Âsım, *Tarih*, İstanbul 1282, II, tür.yer.; Câbi Ömer Efendi, *Tarih* (haz. Mehmet

Ali Beyhan), Ankara 2003, I-II, tür.yer.; Mustafa Necib, *Tarihçe*, İstanbul 1280, tür.yer.; Mustafa Nûri Paşa, *Netâyicü'l-vukûât* (nşr. Mehmed Gâlib Bey), İstanbul 1327, IV, 60; Cevdet, *Tarih*, II, 129; VIII, tür.yer.; *Kethüda Said Efendi Tarihi* (haz. Ahmet Özcan, yüksek lisans tezi, 1999), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1962, V, 2819, 2826, 2829; J. de Saint-Denys, *Révolution de Constantinople en 1807 et 1808*, Paris 1819, II, tür.yer.; Zinkeisen, *Geschichte*, VII, 464, 552-553; O. F. von Schlechtel-Wssehrd, *Die Revolutionen in Constantinopel in den Jahren 1807 und 1808*, Wien 1882, tür.yer.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsnikli İsmail, Yülk Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, İstanbul 1942, tür.yer.; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1947-62 → Ankara 1983, V, 84; Cemal Erksan, *Selim III ve Alemdar Mustafa Paşa*, İstanbul 1950, tür.yer.; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 87-92, 97; Cevat Eren, *Selim III'ün Biyografisi*, İstanbul 1964, s. 68; *Georg Oğulokyan'ın Ruznamesi: 1806-1810 İsyanları*, III. *Selim*, IV. *Mustafa*, II. *Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa* (trc. H. D. Andreaşyan), İstanbul 1972, tür.yer.; Kemal Beydilli, *Türk Bilim ve Matbaacılık Tarihinde Mühendishâne, Mühendishâne Matbaası ve Kütüphanesi: 1776-1826*, İstanbul 1995, s. 79-89; a.mlf., “Kabakçı İsyanı Akabinde Hazırlanan Hüccet-i Şer'iyye”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, İstanbul 2001, s. 33-48; Fikret Sarıcaoğlu, *Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)*, İstanbul 2001, tür.yer.; Fahri Ç. Derin, “Yayla İmamı Risâlesi”, *TED*, sy. 3 (1973), s. 213-272; a.mlf., “Tüfengçi-başı Ârif Efendi Tarihçesi”, *TTK Belleten*, XXXVIII/151 (1974), s. 379-443; Feridun M. Emecen, “Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler ve Mülahazalar”, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 6, İstanbul 2001, s. 63-76; M. Cavid Baysun, “Mustafa IV”, *İA*, VIII, 708-714; J. H. Kramers, “Mustafa IV”, *EI²* (İng.), VII, 709-710.

 KEMAL BEYDİLLİ

MUSTAFA ABDÜRRÂZİK

(مصطفى عبدالرازق)

Mustafâ b. Hasen

b. Ahmed b. Muhammed b. Abdürrâzık

(ö. 1947)

Mısırlı âlim ve Ezher şeyhi.

1882 veya 1885 yılında Mısır'ın Minyâ vilâyetinin Benîmezâr merkezine bağlı bir köyde doğdu. Ezher mezunu olan babası Hasan Paşa, Mısır siyasi çevrelerinde tanınmış Abdürrâzık ailesine mensuptur, aynı zamanda Muhammed Abduh'un yakın arkadaşıdır. Mustafa Abdürrâzık ilk tahsilini köyünde bitirdi ve Kur'an-ı Kerim'i ezberledi. 1896 yılında Kahire'ye gitti, öğrenimini Ezher'de tamamlayıp 1908'de mezun oldu. Öğrenciliği sırasında Ezher Camii'ndeki Revâku'l-Abbâsiyye'de Muhammed Abduh'un derslerine devam etti. Me-

zuniyetinin ardından Kahire'deki Medresetü'l-kazâi's-şer'î'de öğretmenliğe tayin edildi. Muhammed Abduh'un ıslahat fikirlerinden etkilenecek öğrencilik döneminde el-Cem'iyyetü'l-Ezheriyye ve Cem'iyyetü tedâmüni'l-ulemâ gibi kuruluşların çalışmalarına katılan Mustafa Abdürrâzık, bu cemiyetlerin görüş ve faaliyetleri Mısır Devleti'nin görüşleriyle bağdaşmayınca öğretmenlik görevinden istifa edip 1909'da Paris'e gitti. Sorbonne Üniversitesi'ne kaydolarak özellikle Emile Durkheim'in derslerine devam etti. İmam Şâfiî hakkında hazırladığı çalışması ile doktor unvanını aldı. Bir taraftan da Lion Hukuk Fakültesi'nde İslâm hukuku, Edebiyat Fakültesi'nde Arap edebiyatı dersleri okuttu (1911-1914). 1915'te Mısır'a döndü. Aynı yıl Kahire'deki Meclisü'l-Ezher el-a'lâ'da memur olarak göreve başladı, ardından uzun süre Ezher'e bağlı dinî okulların genel sekreterliğini yaptı. 1920'de şer'î mahkemeler müfettişliği görevine tayin edildi. 1927'de Kahire'deki I. Fuâd Üniversitesi (bugünkü Kahire Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi'nde felsefe doçenti oldu. İslâm felsefesi alanında gerçekleştirdiği çalışmalar neticesinde 1935'te aynı fakültede profesörlüğe yükseltildi. 1940'ta I. Fuâd Arap Dili Akademisi'ne (bugünkü Mecmau'l-lugati'l-Arabiyye) üye seçildi, ardından el-Mecmau'l-ilmî el-Mısırî üyeliğine getirildi. 1941'de paşa unvanına layık görüldü. 1938-1945 yılları arasında Mısır'da kurulan çeşitli hükümetlerde Vakıflar bakanlığı görevinde bulundu (Lem'î el-Mutîf, *Meusû'atü hâze'r-racül min Mısır*, s. 590-591). Ezher şeyhi Muhammed Mustafa el-Merâği'nin 1945'te vefatı üzerine yerine tayin edilecek kişi hakkında Mısır kralı ile Ezher Âlimler Yüksek Kurulu arasında ortaya çıkan anlaşmazlık sebebiyle bu makam bir süre boş kaldı. Nihayet 27 Aralık 1945 tarihinde Mustafa Abdürrâzık Ezher şeyhliği makamına getirildi, aynı yıl Mısır Felsefe Cemiyeti'nin fahri başkanı oldu. 1946'da hac emîri olarak hacca gitti. 15 Şubat 1947'de Kahire'deki evinde vefat etti.

Din, felsefe, tarih ve edebiyat konularında kendine has görüşleri bulunan Mustafa Abdürrâzık'ın Ezher şeyhi iken yaptığı reformlar Muhammed Abduh'un başlattığı reformların devamı niteliğindedir. Öğrencilere yabancı dil dersi verilmesi, Ezher mezunlarının yurt dışına gönderilmesi, Suudi Arabistan ile bazı Afrika ülkelerine Ezher ulemâsının yollarına onun gerçekleştirdiği reformların başlıcalarıdır. Mustafa Abdürrâzık, Mısır siyasi tarihinde Ez-